

Literarna zgodovina Matije Murka in dalmatinsko-dubrovniška literatura

Alen Širca

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana

<https://orcid.org/0000-0001-6292-344X>

AlenAlbin.Sirca@ff.uni-lj.si

Razprava se osredotoča na Murkovo obravnavanje starejše dalmatinsko-dubrovniške literature (od 15. do 18. stoletja). Čeprav ta ni bila nikoli v ospredju Murkovega literarnozgodovinskega pisanja, se je Murko te tematike dotikal skozi skoraj vso svojo akademsko kariero, predvsem tudi v obeh svojih velikih literarnozgodovinskih delih (Geschichte der älteren südslavischen Literaturen, 1908, in Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven, 1927). Prav zato, ker se je Murko ves čas zavedal, da ta književnost predstavlja umetniški vrhunec vseh južnoslovanskih literatur do 19. stoletja, zavzema v njegovem literarnozgodovinskem raziskovanju kljub sporadični obravnavi posebno mesto. Še več, razprava skuša pokazati, da morda celo najjasneje razkriva Murkov literarnozgodovinski pristop na splošno: gre namreč za filološko orientiran literarni pozitivizem, ki je zaradi svoje medkulturne in komparativistične težnje vselej odprt tudi za duhovnozgodovinske spodbude. Takšno intelektualno širino si je Murko pridobil že v formativnem obdobju svoje akademske poti, predvsem pri germanistih Schererjeve šole (E. Schmidt) in takratni ruski literarni zgodovini (A. N. Veselovski in A. N. Pypin).

Ključne besede: primerjalna književnost / slovenski literarni zgodovinarji / Murko, Matija / pozitivizem / duhovna zgodovina / dalmatinsko-dubrovniška literatura

Uvod

V zgodovini slovenske literarne zgodovine je že dodobra utrjeno spoznanje, da je bil Matija Murko tako po svojem splošnem metodološkem prepričanju kakor tudi glede svojega konkretnega literarnozgodovinskega pisanja v osnovi pozitivist (Slodnjak 72; Dolinar, *Pozitivizem*

84–86).¹ To je razvidno že iz njegove akademske formacije, ki si jo bomo tu uvodoma na kratko ogledali, in sicer zato, da bo analiza njegovega literarnega zgodovinopisja ob primeru dalmatinsko-dubrovniške literature dobila oprijemljivejši kontekst.

Poleg Franca Miklošiča, ki je na Murka kot njegov slavistični učitelj vplival tako s svojo filološko akribijo kot (novo)ilirskim prepričanjem glede južnoslovanskega kulturnega prostora, je bil zanj v teku šolanja na dunajski univerzi najbolj formativen vpliv Schererjeve pozitivistične šole.² Tu so bili njegovi učitelji veliki germanisti in literarni zgodovinarji, vsi zagovorniki Schererjevih načel, kot so Richard Heinzel, Jakob Minor in Erich Schmidt (gl. Kramberger in Samide). Predvsem zadnji, ki je tudi nasledil Schererja na Dunaju, je kmalu postal vodilna avtoriteta, kar zadeva nemško literarno zgodovino. Po svojih metodoloških naziranjih je bil sicer v glavnem zvest svojemu predhodniku, čeprav se je vendarle oddaljil od njegovih spekulacij, skladno s katerimi naj bi bilo treba celotno evropsko zgodovino deliti v obdobja po tristo let, kar je seveda vodilo k »prenagljenim in nevzdržnim intelektualnim konstrukcijam« (Salm 25). Da je Schmidt razumel literarno zgodovino v okviru nastajajoče komparativistike kot v temelju primerjalno literarno zgodovino, in to v kleni pozitivistični usmeritvi (brez nepotrebnih spekulativnih improvizacij), je zelo plastično razvidno iz opredelitve, ki jo je podal v svojem nastopnem govoru na berlinski univerzi leta 1888:

Literarna zgodovina mora biti del razvojne zgodovine duhovnega življenja nekega naroda s primerjalnim pogledom na druge nacionalne književnosti. Spoznava bit [Sein] iz postajanja [Werden] in kakor novejša naravoslovje raziskuje dedovanje [Verebung] in prilagajanje [Anpassung] in znova dedovanje ter v trdni verigi tako naprej. (nav. po Marsch 412)

Schmidt pa ni vplival na Murka samo metodološko, temveč tudi tematsko: kot karizmatičen predavatelj nemške romantike je nadobudnega slovenskega študenta navdušil, da je za doktorat izbral germanistično temo, ki je pozneje obrodila tudi njegovo habilitacijsko delo, s katerim se je

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Medkulturne literarnovedne študije* (P6-0265) in projekta *Na poti k zgodovini primerjalne književnosti v luči globalizacije: Matija Murko in njegovi mednarodni sodelavci* (J6-4620), ki ju sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

² Imenovala se je po Wilhelmu Schererju (1841–1886), avstrijskem germanistu, ki je zaslovel s svojo vplivno zgodovino nemške literature *Geschichte der deutschen Literatur* (*Zgodovina nemške književnosti*, 1883) in s tem postal vodilna referenca pozitivistično usmerjene literarne vede v Nemčiji.

v zimskem semestru 1896/97 habilitiral na dunajski univerzi (Murko, *Spomini* 45). Gre za delo *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmische Romantik* (*Nemški vplivi na začetke češke romantike*, 1897), ki velja za prvo delo slovenske primerjalne literarne zgodovine (Dolinar, *Pozitivizem* 86).

Vendar je bil za mladega Murka poleg nemškega odločilen tudi ruski vpliv. Pri tem je pomembno vlogo imel takratni vodilni hrvaški slavist Vatroslav Jagić – njegova predavanja je Murko poslušal kot izredni slušatelj celo po doktoratu –, ki je Murka spodbudil, da je šel kot njegov sodelavec med letoma 1887 in 1889 na študijsko izpopolnjevanje v Rusijo. Ta ruska izkušnja je potem tudi botrovala Murkovi preusmeritvi k slavistično orientirani literarni zgodovini (Slodnjak 44).

V Rusiji se je Murko srečal z Aleksandrom N. Veselovskim, takrat gotovo enim največjih ruskih literarnih znanstvenikov, ki je s svojo historično poetiko že krenil v smer komparativistike.³ Veselovski je Murka napotil na ukvarjanje s starejšo rusko literaturo, in sicer mu je predlagal, naj v primerjalni luči obdela srednjeveško prozno delo, t. i. *Povest o sedmih modrecih* (*Повесть о семи мудрецах*). Murko se je tega resno lotil in pozneje objavil več člankov na to temo (Murko, *Spomini* 72–73; Slodnjak 46; gl. tudi Smolej). Pri tem delu – in pri raziskovanju ruske literature v širšem slovanskem kontekstu nasploh – pa se je Murko opiral tudi na literarnozgodovinska dela Aleksandra N. Pypina, ki je že takrat veljal za najvzornejšega predstavnika tainovskega pozitivizma v Rusiji. Čeprav je imel več osebnih stikov z Veselovskim, je bil Murku vendarle nekako metodološko bližje Pypin s svojim širokim družbenopolitičnim in kulturnozgodovinskim zamahom kot pa Veselovski s svojo historično poetiko, ki je v marsičem že kazala naprej k ruskemu formalizmu.⁴ V splošnem torej še vedno velja Slodnjakova trditev, da je Murko »šele v šoli Veselovskega in Pypina [...] dobil pod mračnim obzorjem takratnega ruskega družbenega in kulturnega življenja pogoje za to, da je postajal iz ozkega slovanskega in nemškega filologa dunajske šole slovanski primerjalni literarni zgodovinar, etnograf in publicist širokih razgledov« (Slodnjak 49).

³ Murko sam ga imenuje »primerjalni slovstveni zgodovinar« (Murko, *Spomini* 72).

⁴ Čeprav je Pypin pozneje v času Sovjetske zveze veljal za zastarelega in »suhoparnega« pozitivista, ga imajo nekateri dandanes za predhodnika pristopov sociologije literature (Kahn et al. 3). Pypina je poleg Murka osebno poznal tudi Ivan Prijatelj, vendar ga sam v resnici ni kaj prida cenil, kar je razvidno iz njegovega esaja ob Pypinovi smrti. Za Prijatelja je Pypin »pristni Rus« (Prijatelj 219) in otrok svojega časa, torej še 19. stoletja, ki ne zmore uvida v resnico, ki je resnica Zahoda, to pa je uvid v pomembnost individualnega, v možnost genija, ki se lahko vzdigne nad gladino splošnega oz. celo nad svoj čas in družbo. (155)

Ob tem se vendarle postavlja vprašanje, ali so na Murka vplivale tudi nove metode, ki so se začele pojavljati ob prelomu iz 19. v 20. stoletje. V prvem desetletju 20. stoletja se je namreč na nemških univerzah že začel javljati odpor do pozitivističnega empirizma v literarni vedi. Tu je pomembno vlogo imel tudi Oskar Walzel, Murkov vrstnik in znanec (Murko, *Spomini* 44–45), ki je ob vplivu hermenevtične misli Wilhema Diltheya v nemško literarno zgodovino vpeljal novo metodološko usmeritev, imenovano duhovna zgodovina (*Geistesgeschichte*).

Kot opozarja Tomo Virk, je bil Murko odprt tudi za nekatere vplive duhovnozgodovinske spodbude, tako da je »vsaj delno« že uvajal duhovnozgodovinski pristop (Virk 59).⁵ Vsekakor pa ni nikoli zares prestopil praga svoje temeljne pozitivistične usmeritve, saj je bil, kot pravi Virk, »v osnovi preveč filološko racionalen, da bi šlo pri njem za pravo duhovno zgodovino« (60). Po drugi strani je bil v prvem desetletju 20. stoletja tako rekoč etabliiran profesor in tako tudi intelektualno že docela izoblikovan. To je razvidno že iz tega, da so pri njem zaznani idejni vzgibi literarnih obdobj vseh vezani na konkretno, empirično (in historistično) dojeto občo zgodovinsko podlago in da mu je bilo, v nasprotju, recimo, z Walzlom, tuje vsakršno historičnofilozofsko spekuliranje. Razen tega se načeloma tudi ni nikoli zanimal za osrednji termin duhovnozgodovinske usmeritve, kot je historično-psihološko koncipirani »doživljaj« (*Erlebnis*), niti za estetiška vprašanja, tako da se je »umetniškega jedra literarnih del le redko dotikal« (Slodnjak 62).

Vendar pri Murku, tako kot pri večini prodornih literarnih zgodovinarjev, njegovo konkretno literarno zgodovinopisje ni nikoli samo preprosta aplikacija idejnih in teoretsko-metodoloških načel na obravnavano snov. Murko je namreč v svojem lastnem literarnozgodovinskem pisanju kompleksen presojevalec. To bo – kot bom skušal prikazati – razvidno ob Murkovi obravnavi dalmatinsko-dubrovniške literature. Tako kot pri pregledu Murkove akademske formacije bomo tudi tu sledili kronološkemu vidiku, najprej kako o tej temi piše v graškem in potem še praškem obdobju.

Graško obdobje

Med letoma 1902 in 1917 je bil Murko redni profesor za slovansko filologijo v Gradcu. Tu je njegovo raziskovanje južnoslovanskih literatur bogato obrodilo v dveh publikacijah iz leta 1908. Najprej je v

⁵ Temu mnenju pritegne tudi Darko Dolinar (»Matija Murko« 103, *Slovenska literarna veda* 107).

ugledni seriji publikacij *Die Kultur der Gegenwart*, ki je izhajala pri založbi Teubner in je enciklopedično pokrivala celotno humanistiko, v okviru pregleda vzhodnoevropskih literatur – pri tem so sodelovali tudi veliki slavisti, kot so V. Jagić, A. N. Veselovski, A. Brückner in J. Máchal – prispeval svoj pregled z naslovom »Die südslawischen Literaturen« (»Južnoslovanske literature«). Tu gre torej za pregled in ne za poglobljeno literarnozgodovinsko delo, čeprav v njem vendarle že naletimo na pomembnejše nastavke Murkovega poznejšega ukvarjanja z dalmatinsko-dubrovniško literaturo.

Murko celotno zgodovino južnoslovanskih literatur prikaže v dveh razdelkih: v prvem z naslovom »Die Literatur in der kirchenslawischen Sprache und unter dem überwiegenden Einfluß von Byzanz« (»Literatura v cerkveni slovanščini in pod prevladujočim vplivom Bizanca«) obravnava omenjene literature od začetkov do konca srednjega veka, v drugem z naslovom »Die Literatur in den Nationalsprachen und unter dem Einfluß des Abendlandes« (»Literatura v narodnih jezikih in pod vplivom Zahoda«) pa obdobja od humanizma in renesanse do konca 19. stoletja (pri Slovencih je zadnji Ivan Cankar). Tematizacija dalmatinsko-dubrovniške literature nastopi takoj na začetku drugega razdelka (Murko, »Südslawischen Literaturen« 210–217). Tu Murko poudarja, da za razliko od srednjega veka, ko je bil ključen bizantinski vpliv, začnejo na južnoslovanske literature vplivati zahodne ideje in gibanja; v prvi fazi je bil po njegovi presoji odločilen predvsem vpliv humanizma, renesanse, reformacije in protireformacije. Brez njih, tako je prepričan Murko, ne bi bil možen moderni (novoveški) razvoj literatur v narodnih jezikih, in to pri vseh (zanj) temeljnih južnoslovanskih narodih: Slovencih, Hrvati, Srbih in Bolgarih.

Murko ugotavlja, da je bil v 16. in 17. stoletju v celotnem južnoslovanskem prostoru najpomembnejši prav Dubrovnik, »južnoslovanske Atene« (211), seveda v kontekstu celotne dalmatinske obale. Zaradi bližine Italije se je na tem področju že precej zgodaj pojavila renesansa, ki se v slovanskem svetu sicer pojavi samo še na Poljskem (211). Murko pri predstavitvi te književnosti vestno sledi kronološko-razvojni logiki: od zgodnjih humanistov in Marka Marulića, »očeta hrvaške literature«, ga pot vodi do pregleda renesančne literature, ki doseže vrh pri komediografu Marinu Držiću. Ob tem pa ne spregleda pomena prevodov velikih italijanskih renesančnikov (Tasso, Guarini). Sledi obravnava 17. stoletja, ki ga po Murku zaznamujeta jezuitsko šolstvo in marinizem, tu pa nastopi največja figura dubrovniške literature, Ivan Gundulić (215). Za njim ima za omembe vredne še Dubrovčana Džona Palmotića in Ignjata Đurđevića (Murko piše: Gjorgjić), tega kot

zadnjega velikega dubrovniškega pesnika (215). Od drugih dalmatinskih pesnikov omenja še Petra Kanavelića, Jerolima Kavanjina in Brna Karnarutića – ta naj bi bil po Murku edini posnemovalec baročnega sloga (215–216). Pregled nato sklene z ugotovitvijo, da je bila dalmatinsko-dubrovniška književnost v drugi polovici 17. stoletja sicer že v zatonu, a je v 18. stoletju svoj svojevrstni labodji spev pustila s proznimi prevodi Molièrovih komedij (216).

Skratka, tu gre za soliden hiter pregled južnoslovanskih literatur, ki je kot tak zvečine še dandanes veljaven, pogrešamo pa seveda poglobljeno literarnozgodovinsko refleksijo. Z vidika literarnozgodovinske poglobljenosti, obsežnosti in metodološke izostritve je zato pomembnejše naslednje Murkovo delo, ki je izšlo istega leta in ki je zaradi svoje temeljitosti ostalo še nekaj desetletij najpoglavitejše delo s tega področja: *Geschichte der älteren südslavischen Literaturen* (*Zgodovina starejših južnoslovanskih literatur*, 1908; ponatis 1970). Tu je Murko dokončno presegel biblio-biografske metode starejšega literarnega zgodovinopisja, ki je obravnavalo isto snov, namreč slovensko, hrvaško, srbsko in bolgarsko literaturo od začetkov do konca srednjega veka.

V tem delu Murko že v samem predgovoru na kratko pojasni svoja tematska in metodološka izhodišča. Najprej poudari, da je literature južnoslovanskih narodov po njegovem prepričanju treba obravnavati skupaj in ne posamezno oziroma paralelno (Murko, *Geschichte* iii) V metodološkem oziru pa se zavzema za literarnozgodovinski prikaz (*Darstellung*), ki skuša biti kronološko natančen, in si nato na tej podlagi prizadeva rekonstruirati razvojno zgodovino poglavitnih idej, ki so oblikovale zahodno kulturno in literarno zgodovino, pri čemer je posebna pozornost usmerjena na pokrajinske (*Landschaft*) oziroma regionalne razlike (v). Od tod je tudi razvidno, zakaj tako veliko prostora namenja skiciranju občezgodovinskega ozadja, in sicer predvsem zato, ker literatura zanj ni povsem avtonomna zgodovinska realnost, ampak lahko obstaja samo v širšem družbeno-političnem kontekstu. Oziroma kot plastično pravi Murko sam: »Literatura ni rastlina, ki bi rasla v steklenem loncu [*Literatur ist keine Glaspflanze*]« (vi).⁶

V tem delu je navzoč tudi opazen komparativistični moment, ki razpravo vendarle potiska v območje prave primerjalne literarne zgodovine. Murko je namreč pri presoji zgodovinskega razvoja južnoslovanskih literatur vselej pozoren tudi na »rusko povezavo«. To se na primer jasno kaže v naslednji trditvi: »Velik interes predstavlja dejstvo, da je

⁶ Murkov pristop je, kakor bi rekli dandanes, interdisciplinaren, saj v svoje literarno zgodovinopisje vpleta tudi dejstva iz etnografije, lingvistike, statistike, demografije, geografije itd.

ruska literatura tudi zahodnoevropske pripovedi najprej prejela posredovane prek južnih Slovanov, še preden se je velik tok poljskih vplivov zlil v moskovsko kraljestvo» (184).

Osrednja Murkova teza v tem delu se opira na razmejitev vzhodnih in zahodnih vplivov na južne Slovane. Murko namreč trdi, da je navezanost južnoslovanskega prostora na Bizanc (in jezikovno najprej na grščino ter potem na cerkveno slovanščino) – to seveda najmanj velja za Slovence in najbolj za Bolgare in Srbe – južne Slovane izolirala od kulturnega in literarnega razvoja na Zahodu (ta izolacija je na vzhodnem delu južnoslovanskega prostora trajala vse do 18. stoletja), kar jih je kljub nekaterim literarnim dosežkom, kot so apokrifni in hezihastični teksti, pahnilo v mrtvilo oziroma nekakšno mumifikacijo. To pa je bilo v resnici – in tu se Murko sklicuje na Karla Krumbacherja, ustanovitelja bizantinistike kot posebnega področja vednosti – značilno že za samo bizantinsko kulturo, in to celo v obdobju njenega največjega razcveta v 12. stoletju. Zato ni čudno, da južni Slovani, ki so od te mumije (Bizanca) dobivali samo male in še to cerkvene kose, v srednjem veku še niso mogli pokazati ničesar zares umetniškega (110). Povsem drugače je bilo – tako Murko – na Zahodu, kjer srednjeveška latinščina nikoli ni izgubila povezave s klasično antiko, kar je naposled vendarle pripeljalo do renesanse in humanizma kot temelja zahodne kulture kot take, njenega razvoja, njene modernosti, njene klene ustvarjalnosti in individualnosti. In prav na ta temelj se je naslonila tudi dalmatinsko-dubrovniška literatura kot edini velik literarni dosežek celotnega južnoslovanskega prostora vse do romantike.

Ob tem ključnem literarnozgodovinskem uvidu v sam *telos* zahodnoevropske kulture in literature se torej skoraj kakor *ex negativo* pojavi Dalmacija z Dubrovnikom na čelu, ki za Murka pričuje o tem, kaj bi slovanski Jug lahko bil, če bi imel več zgodovinske »sreče«. In zato mora Murko v resnici pisati monografijo tudi o odsotnosti visoke literature, ki bi bila primerljiva tako latinski kot ljudski ustvarjalnosti zahodnega srednjega veka (od trubadurjev do Danteja): »Kaj so pravoslavni Slovani zamudili in kaj bi lahko dosegli, pokaže prav majhno južnoslovansko področje, ki je bilo v nenehnem stiku z Italijo, namreč pomembna dalmatinsko-dubrovniška literatura renesanse« (111).

Kot nekakšno dopolnilo k tej monografiji je treba upoštevati Murkov članek v *Srpskem književnem glasniku* iz leta 1911, ki je po svojem značaju sicer bolj poljudne narave, vendar je v marsičem relevanten za razumevanje Murkovega pogleda na južnoslovanske književnosti. Ta se zvečine osredotoča na takrat posebno pereče vprašanje o razmerju med srbskim in hrvaškim jezikom. Glede tega vprašanja se

Murko pokaže za zvestega Miklošičevega učenca z jasnimi novoilirskimi idejami ali celo ideologijo, saj se na primer zavzema za enotnost srbskega in hrvaškega jezika ter posledično tudi literature. Pri tem graja pregleda zgodovine srbske literature izpod peresa seveda srbskih literarnih zgodovinarjev, ki praviloma vedno vključujejo dalmatinsko-dubrovniško literaturo, izpuščajo pa na primer hrvaške glagoljaške in protestantske spise, kar se Murku skladno z njegovim prepričanjem zdi neupravičeno, češ da to ne samo, da ni dosledno, ampak se prav v tem kaže tudi (srbski) partikularni nacionalistični interes. Glede tega vprašanja je treba po Murkovem mnenju prisluhniti starejšim piscem samim, ki naj bi pogosto zatrjevali, da imajo en jezik in da so pravzaprav en narod (pač z dvema imenoma): »Vsa dalmatinsko-dubrovniška književnost se je namreč spreminjala od 15. do 18. stoletja, vendar je imela isti izvor in ves čas tudi iste okoliščine, ideale, vzore, pesniške oblike in jezik. Najbolj kompetentni sodniki v tem so naši starejši pisci sami, ki so nam, posebno v svojih pismih, zapustili mnogo dokazov, da so se čutili enega jezika, se pravi enega naroda« (Murko, »Hayka« 910).

Tu se seveda ne moremo resno spuščati v precej zapleteno problematiko Murkovega stališča glede tega vprašanja, a je vendar treba reči – morda celo Murku v bran –, da pri njem ni nobenega nacionalističnega interesa niti ne favoriziranja enega naroda pred drugim, saj je njegov vidik treba razumeti – in morda je lahko v tem smislu vsaj v neki meri ta pristop aktualen – v smeri transnacionalne in medkulturne literarne zgodovine. Četudi sta zanj srbska in hrvaška književnost (vsaj v starejših obdobjih) nerazdružna celota, se ta vedno nujno vklaplja v še večjo celoto južnoslovanske književnosti oziroma, bolje rečeno, južnoslovanskih literatur – tu je treba vendarle uporabljati plural (saj južnoslovanska književnost kot taka tudi za Murka ne obstaja, obstajajo samo južnoslovanske književnosti).

Še veliko bolj pa je ta članek pomemben zato, ker v njem naletimo tudi na nekatere misli, ki zelo plastično razkrivajo Murkov pogled na literarno zgodovino: kot tako. Murko se namreč med drugim eksplicitno zavzema za »sinhrono« literarno zgodovino: »Znanstveni razlogi nadalje zahtevajo, da se mora zgodovina književnosti obravnavati sinhronistično, se pravi, kako se je razvijala v istem času v različnih prostorih, katere ideje, potrebe in forma so bile skupne in v čem in zakaj so se posamezni prostori razlikovali« (911).

Poleg tega se, vsaj v tem, ko zavrača preprosto biografsko in bibliografsko deskripcijo (v smislu nekakšnega »vulgarnega« pozitivizma) ter poudarja pomen organskega in sintetičnega preučevanja literarne zgodovine, nekoliko pomakne v okrožje duhovnozgodovinskega pristopa:

Razumljivo je, da takšna moderna zgodovina književnosti ne more biti samo bibliografska in biografska. Z nalogami zgodovine književnosti se nikakor ne sklada suho naštevaje evangelijev in drugih cerkvenih knjig ter njihovih rokopisov že v starejši dobi; v novi dobi pa je treba še bolj poudariti glavne književnike in boljša dela in tako podajati popolno sliko tistega časa, o katerem je govor, in njegovega književnega razvoja. (911)

In ta razvojni vidik se kaže predvsem v idejah, strujah in gibanjih, ki jih pri srbski in hrvaški (oziroma za Murka zdaj kar srbsko-hrvaški) literaturi na začetku novega veka zaznamujejo reformacija, protireformacija, humanizem in italijanska renesansa (921). Zato je popolnoma jasno, da je po Murkovi presoji treba tudi samo dalmatinsko-dubrovniško književnost obravnavati na ta način, torej strogo kronološko-razvojno in v kontekstu vplivov omenjenih zahodnoevropskih idejno-kulturnih silnic (922).

Posebej vpadljivo je, da Murko v tem prispevku opozarja na pomen protireformacije, ki ni pomembna samo za južnoslovanski prostor nasploh, ampak – kar se mogoče zdi na prvi pogled sporno – tudi za srbski prostor: »Od tod se vidi, kaj pomeni protireformacijsko gibanje na slovanskem Jugu tudi za Srbe. Brez njega se ne da pravilno razumevati niti vrhunca dubrovniške književnosti, niti ostale dalmatinske, niti bosanske, niti zgodovinskega razvoja književne enotnosti Hrvatov in Srbov« (920).

Ta trditev pa nas neposredno pelje k naslednjemu velikemu Murkovemu delu, ki se ga bo lotil šele dobrih petnajst let pozneje in v katerem bo skušal med drugim eruditsko pokazati tudi to, zakaj je prav protireformacija tako ključna za oba naroda oziroma, rečeno z Murkovo sintagmo, za ta »narod z dvema imenoma«.

Praško obdobje

Zadnja postaja Murkove akademske poti je bila Praga. Tu je na Karlovi univerzi leta 1920 prevzel Južnoslovanski seminar, nato leta 1922 celoten Slavistični seminar (Jensterle Doležal 84). Leta 1927 je uspel izdati svojo drugo veliko literarnozgodovinsko sintetično monografijo *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven (Pomen reformacije in protireformacije za duhovno življenje južnih Slovanov)*, ki je prav tako postala klasično delo slavistike (Angyal 503). Podobno kot pri njegovi *Zgodovini starejših južnoslovanskih literatur* gre tudi pri tem delu za »pregledno sintezo dosedanjih izsledkov, razširjeno z obilnimi prispevki iz lastnih študij pisca in živahno

prepleteno z obilico opazk in glos« (Glonar 312), metodološko pa je usmerjeno k zgodovini idej (*Ideengeschichte*), ki so glavno gibalno razvoja literarne zgodovine. In vodilni »ideji« sta tokrat, kolikor je obravnavna časovno omejena na 16. in 17. stoletje, reformacija in protireformacija, ki sta po Murku temeljno krojili usodo tako splošnega kulturnega kot specifičnega literarnega življenja v celotnem južnoslovanskem prostoru.

Tudi v tem delu dalmatinsko-dubrovniška literatura sicer ni v ospredju, a vendarle naletimo na mnogo opazk, ki se nanašajo nanjo in se vklaplajo v Murkovo splošno argumentativno linijo o literarnozgodovinskem razvojnem gibalno (reformacije in protireformacije). Tako se, recimo, Murko na nekem mestu izjasni o Ivanu Gunduliću, ki ga nima samo za največjega hrvaškega pesnika do 19. stoletja, kot ga ima še danes hrvaška literarna zgodovina (Novak 85), ampak kar za »najpomembnejšega pesnika slovanstva pred 19. stoletjem« (Murko, *Bedeutung* 45). In nato v navezavi nanj zatrjuje, da njegovega pesništva, ki naj bi predstavljalo kar zlato dobo dubrovniške literature kot take, ni mogoče razumeti mimo duhovnega konteksta zahodne protireformacije. Pravzaprav je za Murka prav ta idejnozgodovinska struja temeljna za razumevanje vsakršnega umetniškega pesništva konec 16. in v začetku 17. stoletja, ne samo nabožnih poučnih besedil v tem prostoru (45). S tem Murko podeli protireformaciji temeljni duhovnozgodovinski naboj, ki naj bi bil po njegovem enoten za vse južnoslovansko področje in je v osnovi analogen temu, kar bo pozneje v evropski literarni zgodovini pomenila ne samo slogovna, temveč tudi splošna periodizacijska oznaka »barok«.⁷

Kljub pogostim težnjam v smeri duhovne zgodovine (predvsem glede razumevanja globljega, duhovnega pomena reformacije in protireformacije) pa je res, da tudi v tej knjigi Murko po svojem osnovnem vodilu ostaja pozitivist, čeprav so dvajseta leta že čas, ko se je na nemških univerzah zasidrala duhovnozgodovinsko orientirana literarna zgodovina. To je zelo jasno razvidno tudi iz drobnih opazk, ki so včasih »skrite« v obilnih opombah pod črto. Na primer najočitneje pri obravnavi Juraja Križanića (1618–1683), hrvaškega teologa, filozofa in polihistorja, ki je šel v drugi polovici 17. stoletja Rusom oznanjat panslavizem. Ob kritiki Jagićeve knjige o tem slovitem Hrvatu (*Život i rad Jurja Križanića*, 1917) Murko omenja tipične tainovske ideale in zapiše, da

⁷ Treba je reči, da Murko večinoma še ne uporablja slogovne oznake »barok« v smislu historične kulturno- in literarnozgodovinske periodizacije. Ta termin se je v času pisanja Murkove knjige pravzaprav šele začel uveljavljati v germanistiki oziroma v nemški literarni zgodovini, za to pa sta bila najbolj zaslužna Theophil Spoerri in Oskar Walzel.

»tudi Jagić premalo upošteva milje in čas, ki sta porodila Križanića« (47, op. 5).

Murkov zadnji prispevek o dalmatinsko-dubrovniški književnosti – ta je pravzaprav edini, ki je izključno posvečen tej temi – je izšel v zborniku, posvečenem sedemdesetletnici Milana Rešetara, hrvaškega filologa, literarnega zgodovinarja in specialista za dubrovniško literarno in kulturno zgodovino. Tu Murko pod svoj literarnozgodovinski drobnogled vzame začetek dubrovniške renesančne poezije, pri čemer, nasprotno kot prej pri Križaniću, v glavnem pritrjuje Jagićevi tezi, da je na prve dubrovniške pesnike, vsaj tiste, katerih besedila so se ohranila (sem spadata Šiško Menčetić in Džore Držić), bolj vplivala trubadurska poetika kot pa petrarkizem.⁸ Murko nadalje specifikira, da gre za vpliv poznosrednjeveškega trubadurskega pesništva v Neaplju, ki je bil tedaj pod špansko oblastjo, tako da naj bi se tu dlje ohranila stara provansalska poetika, ki je potem, ko jo je konec 15. stoletja zaneslo tudi na vzhodno obalo Jadrana, spodbudila umetno pesništvo v Dubrovniku. Novo v zvezi z Murkovo presojo dubrovniške literature je v tem članku to, da se zdaj poveča tudi konkretni analizi pesmi in s številnimi navedki pokaže na v temelju (pozno) trubadursko poetiko obeh Dubrovčanov. V prvi vrsti je dokaz za njuno trubadurstvo »eksplicitna« erotika, kot je na primer motiv razgaljenja prsi: opevana dama svojemu pesniku trubadurju pokaže »bile prsi« in mu celo dovoli, da nanje nasloni svoj obraz (Murko, »Nekoliko riječi« 234–235). Murko namreč trdi, da bi bila v okrožju precej poduhovljenega petrarkističnega opevanja ljubljene dame takšna frivolna čutnost tako rekoč nemogoča. Poleg tega pa trubadurski vpliv na oba pesnika prepozna tudi v literarnozvrstnem smislu, saj pokaže, da sta uporabljala posebno pesemsko zvrst alba (ali jutranjica, zornica), in tako konstatira, da »imamo torej na slovanskem Jugu prave trubadurje« (237).⁹

Ta Murkov prispevek je torej nekakšna miniatura študija konkretnega literarnega vpliva, ki tematizira »presajanje provansalske lirike na druga področja« (237), se pravi v tem primeru na dubrovniško, in s tem seveda drobno, a pomembno poglavje v literarni zgodovini južno-slovanskih literatur. Vendar ne samo to. V sklepnem delu Murko poda tudi nekaj metodoloških misli, ki so zelo pomembne za razumevanje

⁸ Tako sta oba najzgodnejša dubrovniška pesnika označena že v prvem Murkovem pregledu južnoslovanskih literatur iz leta 1908, namreč kot »prava trubadurja, ne petrarkista« (Murko, »Südslawischen Literaturen« 213).

⁹ Murkova presoja je glede tega še danes veljavna in aktualna, kolikor je trubadurski vpliv pri prvih dubrovniških pesnikih podcenjen tudi v sodobni hrvaški literarni zgodovini (gl. Novak 35–36).

njegove komparativne literarne historiografije kot take. V navezavi na trubadurski vpliv namreč pravi, da je njegova »presaditev« vedno odvisna od konkretne družbeno-politične podlage, torej od posebnega ustroja fevdalne družbe, ki je variiral od regije do regije in je imel tudi v Dubrovniku svojo specifiko. Zato se s svojim pozivom, da je treba zgodnje dubrovniško pesništvo poznega 15. in zgodnjega 16. stoletja presojati v kontekstu trubadurske lirike, Murko v resnici zoperstavi starejšemu, po svojem bistvu še romantičnemu vrednotenju, da je ta lirika v primerjavi z ljudskim pesništvom južnih Slovanov pravzaprav zgolj imitacija italijanskih virov in da kot taka nima večje zgodovinske in estetske vrednosti. Prav nasprotno velja po njegovem za celotno dalmatinsko-dubrovniško literarno produkcijo 16. in 17. stoletja, in sicer, da ima ta v kontekstu celotnega prostora južnoslovanskih literatur izjemno mesto.

Ob tej analizi lahko znova prepoznamo tudi specifičen Murkov pozitivizem, ki največ stavi na prepoznavanje literarnih vplivov velikih literarnozgodovinskih idej, struj in gibanj ter njihovo variabilnost zaradi specifične vsakokratnega družbeno-političnega in kulturnega konteksta. Ta specifičnost se kaže tako v jezikovni kot splošni kulturni zavesti, ki oblikuje individualizirano gramatično, metrično in splošno poetološko elegantnost izraza kot poseben *esprit* – ali je tu vendarle na delu Murkova koncesija duhovnozgodovinskemu terminu *Zeitgeist*? –, ki je nato tudi sprožil posebno lokalno recepcijo. Murko namreč v navezavi na zgodnjo dubrovniško liriko ugotavlja, da je ta vendarle zmogla nagovoriti tedanje domače, lokalno občinstvo (o čemer pričajo prepisi in nastanek večjega kanconijera oz. antologije). Ob tem dejstvu, ki je droben, a hkrati vendarle opazen premik k relevantnosti *Wirkungsgeschichte* za literarnozgodovinsko analizo, Murko na koncu razprave skoraj evforično vzklíkne: »Sva čast društvu, koje je njihove pjesme slušalo i prepisivalo, sakupilo u velikom kanconijeru te ih još dugo čitalo i podržavalo« (240).

Sklep

Z vidika metodološke usmeritve literarne zgodovine je tudi v tem prispevku pomembna sklepna Murkova ocena, kako je po njegovem treba preučevati južnoslovanske literature – o njihovi enotnosti tudi tu Murko ne dvomi –, in sicer, da je kljub nekaterim veljavnim postulatom crocejskega intuitizma in subjektivizma za literarnega zgodovinarja vendarle nujna filološka usmerjenost, torej tudi dobro poznavanje

jezika (Murko, »Nekoliko riječi« 242). S tem Murko tako rekoč potrdi svoj življenjski literarnozgodovinski *credo*. Lahko bi rekli, da je to nekakšen »mehki«, filološko orientiran pozitivizem, ki literaturo sicer ves čas postavlja v širši zgodovinski kontekst, a mora biti vselej prepojen z izostreno filološko erudicijo (ki se tudi sama nikoli ne omejuje samo na eno nacionalno polje),¹⁰ da bi lahko potem v duhovnozgodovinskem smislu nazadnje pokazal na individualnost in edinstvenost velikih literarnih stvaritev, ki seveda niso izkaz nekega »transcendentalnega« *zeitgeista* – v smislu tipične duhovnozgodovinske manire –, ampak rezultat razvojne simbioze materialnih in duhovnih pogojev vsakršnega literarnega ustvarjanja.

LITERATURA

- Angyal, Andreas. »Matija Murkos Bedeutung für die südosteuropäische Barockforschung«. *Slawisch-deutsche Wechselbeziehungen in Sprache, Literatur und Kultur*, ur. Werner Krauss, Walter de Gruyter, 1969, str. 501–511.
- Dolinar, Darko. »Matija Murko in slovenska literarna veda«. *Slovenski slavistični kongres, Nova Gorica 2001. Evropsko leto jezikov / Sodobna slovenska književnost / Matija Murko*, ur. Marko Jesenšek, Slavistično društvo Slovenije, 2002, str. 98–107.
- Dolinar, Darko. *Pozitivizem v literarni vedi*. Državna založba Slovenije, 1978.
- Dolinar, Darko. *Slovenska literarna veda od Trubarja do druge svetovne vojne*. Založba ZRC, ZRC SAZU, 2018.
- Glonar, Joža. »Recenzija knjige *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven*, Matija Murko«. *Ljubljanski zvon*, let. 48, št. 5, 1928, str. 311–313.
- Jensterle Doležal, Alenka. »Znanstveno delo profesorja Matija Murka v praškem obdobju«. *Matija Murko – slovanski filolog v najširšem pomenu besede*, ur. Marko Jesenšek in Marija Stanonik, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2020, str. 81–100.
- Kahn, Andrew, et al. *A History of Russian Literature*. Oxford University Press, 2018.
- Kramberger, Petra, in Samide, Irena. »Matija Murko in dunajska germanistika«. *Primerjalna književnost*, let. 48, št. 2, 2025, str. 43–65.
- Marsch, Edgar, ur. *Über Literaturgeschichtsschreibung. Die historisierende Methode des 19. Jahrhunderts in Programm und Kritik*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1975.
- Matl, Josef. »Zum 100. Geburtstag Matthias Murkos: Matthias Murkos Leistung und Bedeutung für die Südostforschung«. *Südost-Forschungen*, let. 20, 1961, str. 225–244.
- Murko, Matija. *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven*. Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1927.
- Murko, Matija. *Geschichte der älteren südslavischen Literaturen*. C. F. Amelang, 1908.
- Murko, Matija. »Наука о језику и књижевности Хрвата и Срба«. *Srpski književni glasnik*, let. 27, 1911, str. 907–923.

¹⁰ To poudarja tudi Josef Matl, ko pravi, da se je Murko »zavzemal za sestrski odnos med slovansko, germansko in romansko filologijo« (Matl 238–239).

- Murko, Matija. »Nekoliko riječi o prvim dubrovačkim pjesnicima«. *Zbornik iz dubrovačke prošlosti. Milanu Rešetaru o 70oj godišnjici života*, ur. Vladimir Čorović et al., Jadran, 1931, str. 233–243.
- Murko, Matija. *Spomini*. Slovenska matica, 1951.
- Murko, Matija. »Die südslawischen Literaturen«. *Die osteuropäischen Literaturen und die slawischen Sprachen*, Adalbert Bezzenberger et al., B. G. Teubner, 1908, str. 194–245. *Die Kultur der Gegenwart* 1/9.
- Novak, Slobodan Prosperov. *Povijest hrvatske književnosti. Od Bašćanske ploče do danas*. Golden marketing – Tehnička knjiga, 2003.
- Prijatelj, Ivan. »A. N. Pypin«. *Ljubljanski zvon*, let. 26, št. 1, 1906, str. 31–38; let. 26, št. 2, 1906, str. 104–108; let. 26, št. 3, 1906, str. 153–155; let. 26, št. 4, 1906, str. 215–221.
- Salm, Peter. *Drei Richtungen der Literaturwissenschaft*. Scherer – Walzel – Staiger. Walter de Gruyter, 1970.
- Slodnjak, Anton. »Matija Murko (1861–1952)«. *Slavistična revija*, let. 5–7, št. 1, 1954, str. 41–75.
- Smolej, Tone. »Matija Murko in predfrancoski začetki slovenske primerjalne književnosti v 19. stoletju«. *Primerjalna književnost*, let. 48, št. 2, 2025, str. 9–22.
- Virk, Tomo. *Duhovna zgodovina*. Državna založba Slovenije, 1989.

Matija Murko's Literary History and Dalmatian-Ragusan literature

Keywords: comparative literature / Slovenian literary historians / Murko, Matija / positivism / history of ideas / Dalmatian-Ragusan literature

This article focuses on Matija Murko's treatment of older Dalmatian-Ragusan literature from the fifteenth to the eighteenth century. While this topic was not the primary focus of Murko's literary-historical writing, he addressed it throughout his academic career, particularly in his major literary-historical works (*Geschichte der älteren südslavischen Literaturen*, 1908, and *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven*, 1927). Murko recognized that this literature represented the artistic culmination of all South Slavic literatures up to the nineteenth century, which is why it holds a special place in his research, despite being treated sporadically. Furthermore, the discussion aims to demonstrate that the thematization of this literature may serve as the clearest reflection of Murko's overall literary-historical approach: a philologically oriented literary positivism that due to its intercultural and comparativist nature, remains receptive to influences of the history of ideas (*Geistesgeschichte*). Murko developed this intellectual breadth

during the formative period of his academic career, especially through his interactions with the Germanists of the Scherer school (E. Schmidt) and the Russian literary historians of his time (A. N. Veselovsky and A. N. Pypin).

1.01 Izvirni znanstveni članek / Original scientific article

UDK 82.091(497.4)Murko M.

DOI: <https://doi.org/10.3986/pkn.v48.i2.04>